

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Е. М. Забарна, д-р екон. наук, професор;
М. В. Кула, асистент,
Одеський національний політехнічний університет,
Проспект Шевченко, 1, м. Одеса, 65000, Україна
E-mail: mriko@ukr.net

В статті досліджено різноманітні джерела фінансування діяльності підприємства: самофінансування та його різновиди, банківське кредитування та ін. Виявлені позитивні та негативні сторони кожного з них. Визначено основні тенденції щодо визначення джерел фінансування розвитку вітчизняних підприємств.

Ключові слова: фінансові ресурси, підприємство, банки, банківські кредити, лізинг.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ НАЙВАЖЛИВІШИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин дедалі вагомішого значення набуває саме управління фінансовим забезпеченням діяльності підприємства, оскільки фінансові ресурси є базисом, без якого неможливе функціонування й подальший розвиток підприємства. Від повноти та структури джерел фінансового забезпечення безпосередньо залежить його діяльність в умовах ринкової економіки підприємств будь-якої форми власності, організаційно-правового статусу і галузевої спрямованості.

Мета статті - дослідження та аналіз джерел фінансування розвитку підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

В основі економіки ринкового типу на мікрорівні лежить п'ятиелементна система фінансування її системно утворюючих компонентів (підприємств): самофінансування; пряме фінансування через механізми ринку капіталів; банківське кредитування; бюджетне фінансування; взаємне фінансування господарюючих суб'єктів.

У випадку самофінансування ідеться про фінансування діяльності підприємства за рахунок генерованого прибутку [1]. Суть цього варіанту полягає у тому, що власники підприємства завжди мають вибір між:

- повним вилученням отриманого у звітному періоді прибутку з метою його споживання або інвестування в інші проекти;
- реінвестування прибутку в повному обсязі в діяльність того ж самого підприємства, оскільки вони віддають перевагу такому виду додаткового доходу;
- комбінацією перших двох варіантів, яка передбачає розподілення отриманого доходу на дві частини - реінвестування прибутку та дивіденди.

Саме останній варіант являється найбільш розповсюдженим. Він дозволяє знайти компроміс між поточним та відстроченим споживанням, забезпечити нарощування обсягів фінансово-господарської діяльності, отримати переваги у випадку різниці між оподаткуванням реалізованого і капіталізованого доходу (якщо це передбачено діючим податковим законодавством) та ін. Джерелами самофінансування підприємницької діяльності є статутний фонд; резервний фонд (резервний капітал) - це

зарезервована частина власного капіталу підприємства, яка призначена для внутрішнього страхування його господарської діяльності; спеціальні (цільові) фінансові фонди (у складі цих фінансових фондів виділяють амортизаційний фонд, ремонтний фонд, фонд охорони праці, фонд спеціальних програм, фонд розвитку виробництва та ін.). Порядок формування та використання коштів цих фондів регулюється статутом та ін. установчими і внутрішніми документами підприємства.

До інших форм власного капіталу відносяться розрахунки за майно (при даванні його в оренду), розрахунки з власниками (по виплаті їм доходів у вигляді відсотків або дивідендів) та деякі інші, відображені в першому розділі пасиву балансу. В цілому, власний капітал виконує такі функції (табл.1).

Таблиця 1 - Функції власного капіталу

Функція	Зміст функції власного капіталу
Довгострокового фінансування	Використовується підприємством протягом тривалого часу
Відповідальності та захисту кредиторів	Сумою власного капіталу визначається відповідальність підприємства перед зовнішніми користувачами, а також захист кредиторів від втрати капіталу
Компенсації заподіяних збитків	Гарантує їх погашення
Кредитоспроможність	Вартість власного капіталу є гарантією погашення отриманого кредиту
Фінансування ризику	Сума власного капіталу може використовуватися для проведення ризикованих операцій господарської діяльності підприємства та здійснення ризикових інвестицій
Незалежності і влади	Розмір власного капіталу визначає незалежність власників і його вплив на господарську діяльність підприємства
Розподілу доходів і активів	На підставі внесків власників у капітал здійснюється розподіл отриманого фінансового результату за звітний період та майна у разі ліквідації підприємства

В процесі проведення господарської та фінансової діяльності, капітал підприємства формується за рахунок власних фінансових ресурсів (внутрішніх джерел), прирівняних до власних і позичених ресурсів (зовнішніх джерел). До внутрішніх джерел відносять: чистий прибуток, амортизаційні відрахування та стійка кредиторська заборгованість. До зовнішніх джерел: позичені кошти, кошти прирівняні до власних, кошти від додаткової емісії акцій та емісійний дохід, а також кошти засновників, спрямовані на поповнення капіталу підприємства.

Ще одним джерелом фінансування підприємства є лізинг – форма довгострокової оренди, пов'язана з переданням у користування обладнання, транспортних засобів, споруд виробничого призначення та іншого рухомого та нерухомого майна. Майно спеціально закупає лізингова фірма. Воно залишається її власністю і надається в оренду підприємцеві.

Розрізняють два види лізингу: фінансовий та операційний [2, с. 135]. Однією з особливостей операційного лізингу є наявність ринку частково зношеного й тому дешевого обладнання. Морально застаріле з погляду передових підприємств обладнання можуть успішно використовувати інші, менші за розміром і з меншими вимогами до технологічного рівня підприємства. Лізинг може бути двох основних форм: прямий та зворотний. Прямий фінансовий лізинг використовують у разі

необхідності заміни застарілого обладнання. Лізингова фірма повністю оплачує вартість обладнання, і користувач розраховується за нього протягом періоду оренди. Зворотний лізинг - це фактично отримання фінансових ресурсів під заставу власних основних засобів. Суть зворотного лізингу полягає у тому, що лізингова фірма, придбавши майно лізингоотримувача, одразу ж здає це майно в оренду. Договір зворотного лізингу розповсюджується на весь період корисної служби обладнання і передбачає перехід права власності на майно знову до лізингоотримувача.

Лізингові послуги можуть надавати як банки, так і лізингові компанії. Банк, надаючи лізингові послуги, купує майно і бере на себе всі зобов'язання власника, враховуючи відповідальність за збереження майна, внесення страхових платежів, оплату податку на майно. Прибуток банку складається не лише з лізингового процента – він передбачає пільги, пов'язані з інвестуванням коштів банку в обладнання. Сфера діяльності банків розповсюджується насамперед на зворотний лізинг.

Таким чином, самофінансування – найбільш очевидний спосіб мобілізації додаткових джерел засобів, однак його важко прогнозувати в довгостроковій перспективі та він обмежений в об'ємах. Тому будь-який стратегічний напрямок розвитку бізнесу неминуче передбачає приваблення додаткових джерел фінансування.

Достатньо очевидно, що ніяке підприємство не обмежується самофінансуванням. Річ у тім, що жити в борг вигідно; хоча, лише в тому випадку, коли борг є обґрунтованим. Тому у підприємства з'являється необхідність у привабленні засобів з інших джерел. Найбільш значиме джерело – ринок капіталів.

Існують два варіанти мобілізації ресурсів на ринку капіталів: дольове та боргове фінансування. У першому випадку, компанія виходить на ринок зі своїми акціями, тобто отримує прибуток від додаткового продажу акцій або шляхом збільшення числа власників, або за рахунок додаткових вкладів вже існуючих власників. В другому випадку, компанія випускає і продає на ринку строкові цінні папери (облігації), які надають право їх держателям на довгострокове отримання поточного прибутку та повернення наданого капіталу у відповідності до умов, які визначені при організації даної облігаційної позики; порівняно з самофінансуванням ринок капіталів як джерело обґрунтованого фінансування конкретної компанії практично «безодня». Якщо умови винагороди потенційних інвесторів приваблюють в довгостроковій перспективі, можна задовольнити інвестиційні запити в достатньо великих обсягах. Однак, такий розвиток подій можливий лише теоретично, а на практиці не кожне підприємство може скористатися ринком капіталів як засобом мобілізації додаткових джерел фінансування. Функціонування ринків, в тому числі вимоги, які ставляться до їх учасників, як відомо регулюються як державними органами, так і власне ринковими механізмами. Частково, роль держави проявляється в антимонопольному законодавстві, яке перешкоджає концентрації фінансового та виробничого капіталів. Що стосується ринкових механізмів, які обмежують можливості приваблення необґрунтовано великих обсягів фінансування, тут необхідно згадати про залежність структури капіталу та фінансового ризику, а також ефекти резервного позичкового потенціалу підприємства.

Залучений капітал, що використовується підприємством, характеризує у сукупності об'єм його фінансових зобов'язань (загальну суму боргу). Ці фінансові зобов'язання в сучасній господарській практиці диференціюються. До довгострокових зобов'язань можна віднести всі форми функціонуючого на підприємстві залученого капіталу зі строком його використання більше одного року. Основними формами цих

зобов'язань є довгострокові кредити банків та довгострокові залучені кошти (заборгованість за податковим кредитом; заборгованість за емітованими облігаціями; заборгованість за фінансову допомогу, яка надавалась на основі повернення та ін.), строк погашення яких ще не настав або не погашенні в передбачених строк. Короткострокові фінансові зобов'язання, до яких відносяться всі форми залученого капіталу зі строком його використання до одного року – короткострокові кредити банків та короткострокові залучені кошти (які передбачено погасити в передбаченому періоді, та які не погашені у визначений строк), різні форми кредиторської заборгованості підприємства (за товари, роботи та послуги); за виданим векселям; за отримані аванси; за розрахунки з бюджетом та не бюджетними фондами; за оплату праці; за розрахунки з бюджетом та не бюджетними фондами; за оплату праці; з дочірніми підприємствами; з іншими кредиторами) та інші короткострокові фінансові зобов'язання.

Розглянемо ще один спосіб фінансування підприємства – банківське кредитування. До складу фінансового кредиту, залученого підприємствами для розширення господарської діяльності, пріоритетне місце належить банківському кредиту. Цей кредит має широке цільове направлення і залучається в різноманітних видах. За останні роки в кредитуванні підприємств приймають участь не тільки вітчизняні, але й зарубіжні банки (особливо в кредитуванні спільних підприємств з участю іноземного капіталу). Основним джерелом кредитного фінансування підприємства є комерційні банки, кредити яких традиційно поділяють на: короткотермінові (на термін менший від одного року, як звичайно – 30, 60, 90 днів); середньо термінові (на термін від 1 до 5 років); довготермінові (на термін понад 5 років) [2, с. 133]. Банківський кредит надається підприємствам на сучасному етапі в наступних основних формах (рис.1):



Рисунок 1 – Основні види банківських кредитів, які надаються підприємствам

Бланковий (незабезпечений кредит) кредит під здійснення окремих господарських операцій. Як правило, він надається комерційним банком, який здійснює розрахунково-касове обслуговування підприємства [3]. Хоча формально він носить незабезпечений характер, але фактично забезпечується розміром дебіторської заборгованості підприємства та його засобами на розрахунковому та інших рахунків в цьому банку. Крім того, цей вид кредиту є звичайно «само ліквідаційним», так як здійснена при

його участі господарська операція генерує при її завершенні грошовий потік, достатній для його повного погашення. Цей вид кредиту надається, як правило, тільки на короткостроковий період.

Контокорентний кредит («овердрафт») – надається банком звичайно під забезпечення, але ця вимога не є обов'язковою. При наданні цього кредиту банк відкриває підприємству контокорентний рахунок, де враховуються як кредитні, так і розрахункові його операції.

Контокорентний рахунок використовується в якості джерела кредиту в обсязі, який не перевищує встановлене в кредитному договорі максимально негативне сальдо (контокорентний ліміт). За негативним залишком контокорентного рахунку підприємство оплачує банку кредитний відсоток; при цьому договором може бути визначено, що за негативним залишком цього рахунку банк начисляє підприємству депозитний відсоток. Сальдування надходжень та виплат за контокорентним рахунком підприємства відбувається через встановлені договором проміжки часу з розрахунками кредитних платежів.

Сезонний кредит з щомісячною амортизацією боргу. Цей вид кредиту надається звичайно на формування перемінної частини оборотних активів на період їх росту у зв'язку з сезонними потребами підприємства. Його особливість в тому, що поряд із щомісячним обслуговуванням цього кредиту (щомісячною виплатою відсотків по ньому) основної суми боргу. Перевага даного виду кредиту полягає в ефективному використанні отриманих фінансових ресурсів в розмірах, передбачених реальними потребами підприємства.

Так як потреба в короткостроковому банківському кредитові не завжди може бути передбачена з прив'язуванням до конкретних строків його використання, договір про нього підприємство може оформити з банком заздалегідь у формі відкриття кредитної лінії. В цьому договорі обговорюються умови та гранична сума наданого банківського кредиту, коли в ньому виникає реальна потреба. Як правило, банк встановлює розмір комісійної винагороди (комісійний відсоток) за свої фінансові зобов'язання при отриманні кредиту в об'ємі використання ліміту кредитної лінії.

Для підприємства перевага даного виду кредиту полягає у строгой відповідності зі своїми реальними потребами. Зазвичай кредитна лінія відкривається на строк до одного року. Особливістю цього виду банківського кредиту є те, що він не носить характер безумовного контрактного зобов'язання і може бути анульований банком при погіршенні становища підприємства – клієнта.

Револьверний (автоматично відновлюючий) кредит. Він характеризує один із видів банківського кредиту, наданого на визначений строк, на протязі якого дозволяється як поетапна «вибірка» кредитних засобів, так і поетапне часткове або повне погашення зобов'язань по ньому (амортизація суми основного боргу). Внесені в рахунок погашення зобов'язань кошти можуть знову позичатися підприємством на протязі періоду дії кредитного договору (в межах встановленого кредитного ліміту). Виплата залишкової непогашеної суми основного боргу та залишених відсотків по ньому здійснюються скінченню строку дії кредитного договору. Перевагою цього виду кредиту в порівнянні з відкриттям кредитної лінії є мінімальні межі, які накладаються банком, хоча рівень відсоткової ставки по ньому зазвичай вищий [2].

Особливістю онкольного кредиту є те, що він надається позичальнику без вказування строку його використання (в межах короткострокового кредитування) з обов'язком останнього погасити його за першою вимогою кредитора. При погашенні цього кредиту звичайно надається пільговий період (зазвичай – до трьох днів).

Ломбардний кредит може бути одержаний підприємством під заставу високоліквідних активів (векселів, державних короткострокових облігацій та ін.), які на період кредитування передаються банку. Розмір кредиту в цьому випадку відповідає первісній (але не всій) частині вартості переданих в заставу активів. Як правило, цей вид кредиту носить короткостроковий характер.

Іпотечний кредит можна отримати від банків, які спеціалізуються на видачі довгострокових позик під заставу основних засобів або майнового комплексу підприємств в цілому («іпотечних банків»). Підприємство, що передає в заставу своє майно, повинно застрахувати його в повному обсязі на користь банку. При цьому заставлене в банку майно продовжує використовуватися підприємством. В умовах різкого скорочення видачі підприємствам незабезпечених банківських позик іпотечний кредит стає основною формою довгострокового банківського кредитування.

Реловерний кредит представляє собою один із видів довгострокового кредиту з періодично переглянутою відсотковою ставкою (тобто з перманентним «перекредитуванням» у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку). В європейській практиці надання реловерних кредитів, перегляд відсоткових ставок, здійснюється один раз в квартал або півріччя (в умовах високої інфляції та часті змін облікової ставки центрального банку періодичність перегляду відсоткових ставок за кредит може бути більш частішою) [3].

Кредитна політика банку, система встановлених нормативів кредитування або високий рівень ризику іноді не дозволяє йому в повній мірі задовольнити високу потребу підприємства-клієнта в кредиті. У цьому випадку банк, який обслуговує підприємство, може залучатися до кредитування свого клієнту інші банки (союз банків для здійснення таких кредитних операцій носить найменування «консорціум»). Після укладання з підприємством-клієнтом кредитного договору банк акумулює кошти інших банків та передає їх позичальнику, відповідно розподіляючи суму відсотків при обслуговуванні боргу. За організацію консорціумного кредиту ведучий (обслуговуючий клієнта) банк отримує визначену комісійну винагороду.

Розглянуті вище два методи фінансування діяльності сучасного підприємства також мають і свої недоліки: першому методу властива обмеженість залучених фінансових ресурсів, другому – важкість в реалізації та недоступність для багатьох представників малого та середнього бізнесу. В цьому випадку банківське кредитування виглядає значно привабливим. Отримання банківського кредитування, в принципі, не зв'язано з розмірами виробництва кредитора, стійкістю генерованого прибутку, ступенем розповсюженості його акцій на ринку капіталів, як це враховується при мобілізації засобів на фінансових ринках; обсяги залученого капіталу теоретично можуть бути будь-якими великими; оформлення і отримання кредиту може бути зроблене в короткострокові терміни та ін. Головна проблема полягає у тому, як переконати банкіра видати довгостроковий кредит на вигідних умовах.

Найбільш бажаним методом фінансування розвитку підприємства є бюджетне фінансування, яке передбачає отримання засобів з бюджетів різних рівнів. Привабливість цієї форми фінансування полягає в тому, що за роки радянської влади керівники підприємств звикли до того, що це джерело ресурсів практично безкоштовне, нерідко отримані кошти не повертаються, а їх витрати слабо контролюються. В силу низки об'єктивних причин доступ до цього джерела постійно звужується. Крім того, фінансування підприємства можна проводити за рахунок спеціальних фондів та програм. Спеціальні фонди здійснюють адресну підтримку підприємств для стимулювання розвитку окремих галузей національної економіки. Нині в Україні діють: державний фонд сприяння

конверсії; фонд фундаментальних досліджень при Державному комітеті з питань науки та технології; регіональні фонди підтримки малого бізнесу; державні програми підтримки та розвитку малого бізнесу в Україні; сервісні організації у галузі розвитку інфраструктури підприємств малого бізнесу; міжнародні донорські організації.

Оскільки в ході здійснення господарських зв'язків підприємства доставляють один одному продукцію на умовах оплати з відстрочкою платежу, у цьому зв'язку виникає взаємне фінансування. Величина засобів, яких «не видно» в розрахунках, в значній мірі залежить від багатьох факторів, в тому числі розгалуженості та гнучкості банківської системи. Принципова відмінність даного методу фінансування від попередніх полягає в тому, що він являється складовою частиною системи короткострокового фінансування поточної діяльності, тоді як інші методи мають стратегічне значення.

Комплексна структура джерел фінансування діяльності підприємства представлена на рис. 2.



Рисунок 2– Внутрішні і зовнішні джерела формування капіталу діючого підприємства

ВИСНОВКИ

Таким чином, як видно із схеми, має місце абсолютна домінанта двох останніх елементів приведеної системи – бюджетного фінансування та взаємного фінансування підприємств; в ринковій економіці прибуток і ринки капіталів розглядається як основні засоби нарощування економічного потенціалу господарюючих суб'єктів. Прибуток – найбільш дешеве та швидко мобілізаційне джерело, однак, по-перше, його обсяги граничні і, по-друге, існують деякі обов'язкові та (або) значно бажані напрямки використання поточного прибутку. Друге джерело, навпаки, вимагає немалих витрат на його створення та реалізацію, крім того, підготовка та проведення емісії – достатньо затягнуті в часі; тому дане джерело використовують лише після ретельної підготовки і у випадку необхідної мобілізації крупного капіталу, необхідного для реалізації проектів, які мають для компанії стратегічно важливе значення.

Для нормального функціонування економіки вкрай необхідний розвиток мережі інвестиційних банків; саме ці банки винятково визначальні в країнах з розвинутою ринковою економікою, оскільки їм у відомій степені належить зв'язуючи роль між компаніями та ринками капіталів (нагадаємо, що традиційно банк розглядається як організація, яка займається кредитно-депозитними та зберігаючими операціями; інвестиційний банк – це компанія, яка спеціалізується на організації емісії, гарантуванні розміщення та торгівлі цінними паперами).

Незадовільне поточне становище з інвестиційним кліматом в Україні, проявляється в тому числі у відсутності інвестиційних банків, зокрема пояснює достатньо вузький спектр операцій, які виконують вітчизняні банки і зводяться в основному до обслуговування поточних платежів своїх клієнтів.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Перерахованими способами не вичерпується їх різноманітність. В останні десятиліття з'являються нові форми фінансування діяльності підприємств; одна з найбільш значних – фінансовий лізинг.

На практиці потреби у фінансуванні часто задовольняють, комбінуючи всі джерела фінансування. Необхідно врахувати, що фінансування за рахунок власного капіталу не приводить до виникнення зобов'язань, а за рахунок позичкового капіталу викликає фінансові зобов'язання підприємства. Водночас треба мати на увазі, що за всі зовнішні фінансові ресурси підприємства необхідно платити проценти. Тому ці ресурси є предметом особливої уваги менеджерів підприємства. В той же час, розвиток світової економіки показує, що в системі стратегічного фінансування крупних господарюючих суб'єктів, в основному суб'єктів, які є систематизуючими для економіки світового, національного та регіонального масштабів, ринки капіталів безумовно займають домінуюче місце.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Э. Н. Забарная, М. В. Кула

*Одесский национальный политехнический университет,
Проспект Шевченко, 1, г. Одесса, 65000, Украина
E-mail: mriko@ukr.net*

В статье исследованы различные источники финансирования деятельности предприятия: самофинансирование и его виды, банковское кредитование и др. Выявлены положительные и отрицательные стороны каждого из них. Определены основные тенденции в определении источников финансирования развития отечественных предприятий.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, предприятие, банки, банковские кредиты, лизинг.

CURRENT TRENDS IN FINANCING ENTERPRISE DEVELOPMENT

Eleonora Zabarna, Marina Kula

Odessa National Polytechnic University,

1, Shevchenko Avenue, Odessa, 65000, Ukraine

E-mail: mriko@ukr.net

The article describes the various sources of financing of enterprises: self-financing and types, and bank lending. The positive and negative aspects of each are defined. Identified main trends to determine the sources of financing development of domestic enterprises.

Key words: *financial resources, enterprise, banks, bank loans, leasing.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Єфремова Н. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства: їх склад та оптимізація структури / Н. Єфремова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – № 3.
2. Крайник О. П. Фінансовий менеджмент: навч. посібник / О. П. Крайник, З. В. Клепикова. – Київ : Докор, 2000. – 260 с.
3. Марцин В. С. Кредитні відносини у сучасних умовах господарювання та шляхи їх вдосконалення / В. С. Марцин // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 10. – С. 17-22.

Надійшла до редакції 29 січня 2013 р.